

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵՐԿՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

(Շարունակություն է վերջ ՍԻՈՆ 1943, քիւ 1-2-էն)

Բայց եթե՝ մեր անցեալը հոն մեր մէջն է, մնացած, պահուած, ի՞նչ բան կը տարբարէ զինքը մեր ներկայէն:

Նախ ա՛յն անշուշտ որ իր բովանդակութեան բոլոր մասերուն յատակ գիտակցութիւնը չունինք ամէն ժամ մեր ներկային մէջ, այսպէս ըսենք՝ ան մեր գիտակցութեան աչքին առջևը չէ՛ այլևս, այլ՝ ետի՛ն, գիտակցութեան լոյսին յարաբերաբար՝ քառուս գոյութիւն մըն է իրենց: Ու այդ՝ որովհետեւ այնպէս՝ ան պիտի խանդաւրէր մեր ուշադրութիւնը, արտաքին աշխարհին վրայ բացուած ու անոր իրականութեան, անոր այժմէութեան մէջ մեր գործը յաջողցնող մեր ուշադրութիւնը: Ահա ինչո՛ւ քննական մտացման վարագործը կը ծածկէ զայն բնականոն կերպով մեր ներկային համար չարուած մեր գիտակցութենէն: Բայց անմիջապէս որ այդ ներկան պէտք ունենայ մեր անցեալէն բաժինի մը — այնպիսի բաժինի մը որ նմանելով այդ ներկային կարելիութիւն տար մեզ՝ իրմէն, իր կաղժած փորձէն ատով իսկ օգտուելու, կը կանչուի մեր անցեալէն այդ բաժինը մեր ներկային մէջ վերապատկերուելու. ու այս իրողութիւնն է որ յիշատակ կը կոչենք: Մեր անկնեղ օրերը՝ կ'անցնին այսպէս մեր անձին ետին, հոն կ'օգտանք սակայն, ու անմիջապէս որ մեր նոր օրը սեւ ձևով, սեւ կէտով անոնցմէ մէկուն հետ նմանութեան սեւ կէտ ներկայացնէ, այդ մէկ կէտը կամ օրը կ'անջուած՝ վերստին կը պատկերանայ մեր մտքին, իր եղածին փորձովը լուսաւարելու, լուսագոյնս ճանչնելու համար հմելի այդ նոր՝ բայց իրեն նմա՛ն օրը կամ իրողութիւնը: Բայց այս բնականոն աններկայութիւնը՝ մեր գիտակցութեան աչքէն ծածուկ գոյութիւնը չէ՛ անշուշտ միակ տարբերութիւնը անցեալ եղելութիւններու: Ըլլալու կերպին ու ներկան լեցնողներուն մէջ, կայ զեռ անոնց տեսակ մը որակային տարբերութիւնը: Ներկայ եղելութիւնները կերպով մը ֆիզիքական գոյաւորութեան իրենց տուած դիմադրականութիւնը ունին, ինչ որ զիրենք առարկանութիւնը ունին, ինչ որ զիրենք զգոյն կ'ընեն: Ինչ որ մեր անձին փիզիկական գործին, մինչդեռ ինչ որ մեր անցեալին մաս կը կազմէ, նոյն իսկ վերջիչուած՝ ըլլալով լոկ հոգեկան բան մը, ա՛յլ չունի այդ գէթ արտաքին ֆիզիքական դիմակեցութիւնը ու ատով մեր ֆիզիքական ազդեցութիւնը կարենալ հզօրապէս դիմակելու յատկանիւրը, ատկէ՛ բառին արտաքին անառարտովը ճանիականութիւնը, տեսած մը անառարտովը կարենալ արհաւիրել, օրհնել որ զինքը կը տարկայական, երազային օրհնել որ զինքը կը տարբերէ ներկայի եղելութենէն:

Այս իրողութիւնը սակայն պէտք չէ՛ կարծել տայ մեզի թէ մեր անցեալը ատով՝ ա՛յլ բոլորովին անազդեցիկ ու անկենդան բան մըն է, տեսակ մը մեռած-բեռ (poids-mort) մեր անձին ետին: Ընդհակառակը, Մեր անցեալը մեր ներկային ետին կենդանի գոյութիւն մը կը պահէ, կենդանի՝ նախ անոր որ իր զանազան բաժիններուն մէջ յատակ կերպով ոգեկոչուած կամ իբր բովանդակութիւն մեր ամէն պահուն խուլ կերպով ենթազդացուած մեզմէ մեր ետին՝ ան կարող է կշիռ տալ մեր անձին, մեր ներկան լուսաւարեն, մեկնութեան եղբ ծառայել մեզի՝ անոր հասկացմանը, զգացմանը, մէկ խօսքով՝ մեր անձին ամբողջական փորձառութեամբ՝ մեր ներկային մեր անձնական մեկնութիւնը կարելի դարձնել: Ինչպէս մեղեդիին մէջ անցած ձայները նոր ձայներուն երաժշտական իմաստը ամբողջացնելու, հասկննելու կը ծառայեն: Ասոր համար չէ՛ որ նոյն եղելութիւնը տարբեր անձերու համար տարբեր նշանակութիւն կ'ունենայ. քանի իւրաքանչիւրը տարբեր անցեալի մը փորձառութեամբն ու մեկնութեամբը կը դիմաւորէ զայն: Ու ասոր համար չէ՛ զարձակ որ՝ ինչպէս մեղեդիին մէջ երաժշտապէս երբեք նոյն ձայնը չլիբաղառնար, հակառակ ֆիզիքապէս կրկնուելուն, որովհետեւ նոր ճոյն — ձայնը տարբեր՝ այսինքն՝ աճած խումբ մը ձայներով իր ետին՝ որոշ ամբողջովը կ'իմաստաւորուի երաժշտապէս՝ բոլորովին նոր ձայն է, այնպէս ալ մեր կենսաբի իւրաքանչիւր նոր օրը հակառակ որ կարենայ իր ֆիզիքական պարունակութեամբը նման ըլլալ ուրիշներու՝ նախորդ նմաններուն յարաբերաբար յառաջացած անցեալ մը ունենալով իր ետին՝ այդ աճումով իսկ ստեղծուած նոր կշիռովը մեկնուած՝ չի կրնար ոգեպէս նոյնը ըլլալ, ինչպէս ազդերու պատմութեան՝ նոյնպէս և մեր անձին պատմութեան մէջ եղելութիւնները չեն կրկնուիր՝ նախ լոկ իրենց ռարբեր թուական մը ունենալով իսկ ինքնին:

Մեր անցեալը մեր ներկային ետին կենդանի գոյութիւն մը կը պահէ ըսի՛, այդ՝ զարձակ՝ անով որ ինքն իսկ միանգամ ընդ միշտ տուեալ, միանգամ ընդ միշտ որոշեալ նոյն կերպարանքովը չի մնար մեր նոր ներկայէն դէպի ինքը ազդուած մեր նայուածքին, ինչպէս ինքը կենդանի կերպով կ'ազդէր մեր ներկային վրայ, իր կարգին ինք ևս կ'ազդէր նոր ներկայէն ու անոր գէպի իր ետին արձակած լոյսին տակ կրնայ վերանորոգել իր կերպարանքը, ձեռք այնպէս՝ ինչպէս մեղեդիի մը նոր ձայները նախորդներու ամբողջը

իրենց կարգին իմաստաւորելու կը ծառայեն, ձիւղ այնպէս՝ ինչպէս յառաջացող տուամի մը կամ քերթուածի մը նոր արարները կամ նոր տողերով՝ հինները, հիներու ամբողջը՝ նոր հասկացողութեամբ, նոր իմաստով կը կերպարանափոխեն, — Մեր կհանքի նոր նոր շրջաններուն՝ մեր անցեալը կը վերամտածենք այսպէս, զայն զբոսնելով երբեմն իրր գերարժէք՝ մինչև մեր ներկան ներշնչելու արժանի՝ կամ ընդհակառակը երբեմն ալ խոտելի այնքան՝ որ պիտի ուղէինք զայն ուսումնաւ, առաջունէն ինչքան տարբեր կ'երևնէր, այսպէս, Պողոս դարձած Սողոմոն իր բովանդակ անցեալը՝ երբ արթնցաւ իր դարձը յառաջ բերող տեսիլքէն, ու ետ՝ անոր նայեցաւ։ Պիտի ըսուի թէ այդ տարբեր ատեններու նկատուած անցեալը չի դադրիր միանգամ ընդ միշտ նայնը ըլլալէ իր պարունակած բոլոր իրողութիւններով։ Բայց ինչ որ կը կոչենք մեր անցեալը՝ ոչ միայն այդ իրողութիւններէն է կազմուած, այլ նաև, ու թերևս մասաւանդ այն բարոյական-հոգեկան կերպարանքէն, նշանակութիւնէն որով այդ իրողութիւնները կ'երևին մեզի մեր ներկայի մէջ, վերադարձու համար անոր վրայ։

Ուրեմն ամէն կերպով մեր ներքին ժամանակին Անցեալը կենդանի Ներկայութիւն մը կը պահէ մեր անձին մէջ անոր բուն, անմիջական ներկային ետին։ Ու այս իրողութիւնը այնքան է կենսական որ կրնանք բոլր թէ մեր անձը ինքնին «մեր անձն է» ոչ միայն իր ներկայովը այլ խոշոր բաժինով մըն ալ իր Անցեալովը։ Եթէ երկու հոգի կարենային փոխանակել իրենց անցեալը, իրենց յիշատակներու բովանդակութիւնը, ատով իսկ մեծ մասամբ փոխանակած պիտի ըլլային իրենց անձերն իսկ։ Անձնաւորութեան հիւանդութիւններու փորձը ասոր անփոխելի փաստը կրնայ տալ մեզի։

Ներքին ժամանակի երրորդ փուլը՝ Ապագան, իր կարգին շատ տարբեր է Առաքելայական ժամանակի ապագայէն։ Նախ ուղղութեանը տեսակէտով այն շարժումին որով կ'իրագործուի ան անձին համար, որով ամէն ժամ նոր ներկայ մը կը հայթայթէ ինք մեր անձին։

Տեսանք, ժամացուցային ժամանակի Ապագան «զեռ անգոյ» մըն է, որուն՝ մեզմէ դուրս «ծոցէն» ամէն ակնթարթի նոր ներկայ մը կուգայ մեր զմեզ։ Ու մենք կ'ընդունինք, կ'ըստանանք, իբր կուտուր շարժով մը անոր այդ ծագին դէմ կը զստենք մենք մեզ։ Այդ պարագայի մասին խօսելով է որ կ'ըսենք յաճախ «տեսնենք ի՞նչ պիտի բերէ վաղը մեզի»։ Այսինքն ի՞նչ պիտի գայ մեզի ապագայէն, իսկ մեր ներքին ժամանակի Ապագան, ամէն պահու, ոչ թէ մեր ներկային մէջ կուգայ այլ այդ ներկայէն իսկ դուրս կ'ելլէ, զայն լեցնող մեր ինքնութենէն կ'առաջանայ, կը շինուի, վասնզի այդ ապագան ուրիշ բան չէ եթէ ոչ մեր անձին իրնութեան բնորոշութեամբ տրուած անուն մը ինքնին։ Ասոր համար է որ երբեմն ալ կ'ըսենք «ապագայ չի՛նել, ապագայ կերտել»։ Ծիւղ ինչպէս՝ մեղեդիին մէջ նոր նոթերը հիններէն և անոնց ծայրի վերջին ներկայ նոթէն

կարծես դուրս կ'ելլեն, իրր անոնց մէջ արդէն գոյ իմաստի մը իր լրումին զիմելու ընթացքին իրր արդիւնք՝ և ոչ թէ պատահաբար դուրսէն աւելնալով անոնց վրայ։ Ինչպէս թաւալող տուամի մը կամ քերթուածի մը մէջ նոր արարները կամ նոր տողերը ոչ թէ անստոյգ ըլլալիքի մը «գուրսէն» կ'իյնան նախորդներուն վրայ, այլ անոնցմէ իսկ առաջ կը բերուին իբրև թէ ի կարողութեան ըլլային արդէն անոնց ներկայ, ներգոյ։ Մէկ խօսքով եթէ մեր Եսը զնենք երկու ժամանակ-ներուն մէջտեղ, պիտի տեսնենք որ իրեն համար ժամացուցային ժամանակը կը շարժի ու կուգայ ապագայէն դէպի ներկայ։ Ինչպէս որով մեզի մեր ներկայի դէպի ըլլալիքը հակուսին, զիմուսին, զեզուսին իբրև արդիւնք։

Հիմայ, եթէ առնենք Առաքելայական ժամանակով մեզի հասած եղելութիւնները հանդէպ մեր ճանաչման՝ պիտի գտնենք զանոնք՝ յաճախ բացարձակապէս աննախատեսելի, երբ անգէտ ենք անոնց պատահման օրէնքին, երբ անոնք մեր ճանաչողութեան հանդէպ «պատահական» են որոշուողին։ Ընդհակառակը պիտի կրնանք նախատեսել այդ եղելութիւնները երբ անոնց օրէնքը ունինք, որով անոնք գիտապէս որոշադրուած են։

Իսկ մեր ներքին ժամանակը ընող լինելութեան ապագան, այն բաժինով որ ուղղակի մեզի կը պատկանի, կրնանք որակել ապագա։ Ապագա՝ ոչ թէ որովհետև պատահաբար չէ, ոչ ալ որովհետև պատահական է, այլ որովհետև մեր անձին իսկ ու միայն՝ պատահաբար է, այդ պատահաբարութիւնը սակայն չմերժեք այդ ապագան գոյացնող մեր ակտիւութեան իրական նորութիւնը, որ կայ գաղտնիքով մեր ներքին ստեղծողութեան, որ մեզ կը ներկայացնէ ամէն վայրկեան նոր կարելի մը, որուն ընթացք տալ կամ ոչ, մեր ազատ ոգին, անոր կամեցման ձեռքը կը մնայ սակայն, Հանձարեղ ստեղծագործութեան մէջ կը գտնենք երջանիկ մէկ համաձայնութիւնը ստեղծագործ ինքնաբերութեան ու պայծառօրէն գիտակից ոգոյն կամեցման։ — առաջինը հայթայթելով կարծես ձիւղ ինչ որ երկրորդը կ'սպասէր ու պիտի վաւերացնէր, ու երկրորդը սպասելով ու կամենալով ձիւղ ինչ որ արդէն պիտի հայթայթէ առաջինը։ Ու հոս ունինք, իբրև արդիւնք, Ապագայ մը որ ներկային վրայ կ'աւելնայ անոր հետ շարայար միութիւն կազմելով, միևնոյն ատեն ալ ըլլալով դուրսէն աննախատեսելի, քանի որ ազատ՝ դուրսի ամէն օրէնքէ։ Առաքելայորէն անորոշադրելով բայց ներքնապէս մի ու նոյն տրամաբանութեան մը, ճշմարտութեան մը հաւատարիմ։ Ահա ինչու երբ այսպիսի ստեղծագործութեան մը արդիւնք երաժշտութեան մը կ'ուսնկըրենք, անոր նոր նոր բերածները զմեզ կը գրաւեն ու կ'ապշեցնեն իրենց նորութեամբ իսկ, բայց միևնոյն ատեն ալ կը ներկայանան նախորդներուն իր անհրաժեշտ հետեւանք, իր անոնցմէ ելած, այնպիսի միութեամբ կապուած անոնց որ կարծես պիտի չկարենային չի գալ։ Ուրեմն ապագա ու անհրաժեշտ միևնոյն ատեն, նոր բայց և նախորդեն-

Անշուշտ մեծապէս մտադանցական՝ մեր կայական, «եղէական» քանականութիւնը խորագէտ ապրեցնող բան է ինքնին իր կարգին այդ ներքին ժամանակը. քանի որ բաղմամբիւ հակասութեանց գրեթէ անըմբռնելի հաշտեցում մը կ'ենթադրէ ան. այդ ժամանակը ու անով զինքը ընող կեանքը կ'անցնի բայց իբր անցած իսկ կը մնայ. ներկայ է բայց լինող, նորոգուող, ապագայ եղող ներկայ... փոխուող ու Տնող միանգամայն, Ուրեմն իսկապէս ու խորագէտ՝ բառաօրհան - խորհուրդ - հրաշք - իրականութիւն մը:

Բայց այս իսկ դեռ իր վերջին խորհուրդը չէ, այլ խորհուրդ մը որ կ'առաջնորդէ ուրիշ գերազանց խորհուրդի մը. այն թէ՛ այս ժամանակը իսկապէս ժամանակ ըլլալով հանգրձան Յաւերժին իսկ մէկ հանգումակն է (analogue), մէկ մանրանկարը, մէկ եռաւոր ու անկասոր ներկայութիւնն է մեր մէջ:

Իրաւ ալ ի՞նչ է Յաւերժը. Ս. Օգոստինոս — այդ միւս մեծ ու հանճարեղ յայտնատեսողը ժամանակին — կը սահմանէ Յաւերժը «Ներկայութիւնն Անցեալին, Ներկայութիւնն Ներկային ու Ներկայութիւնն Ապագային»։ Ուրիշ խօսքով, այն՝ որ ժամանակէն վեր՝ դայն, անոր բովանդակութիւնը, իր պարզ ու համապարփակ միութեանը մէջ ներկայ ունի:

Արդ, ճիշդ ալ մեր անձին ներգոյ ժամանակը իր անցեալը — ըլլայ մասամբ անգիտակցեալ վիճակի մէջ իբր վերջուժման կարելիութիւն, ըլլայ իբր բովանդակ՝ ենթագիտակցաբար իբր իր ամէն պահու ետին խուռ ու աղօտանշող զգացում, ըլլայ փոխն ի փոխ իր ինչ մասերուն մէջ գիտակցութեան լոյսին վերապատկերուող յուշ — իր Անցեալը տեսապէս իրեն ներկայ ունի. մէկ խօսքով՝ մեր ժամանակութեան մէջ կայ մեր Անցեալին մէկ ներկայութիւնը. կայ անշուշտ դարձեալ ու մանաւանդ մեր ներկային ինք իրեն՝ — այսինքն գիտակցեալ — ներկայութիւնը. ու կայ վերջապէս ամէն պահու մեր մէջ մեր Ապագային ի կարողութեան ներկայութիւնը. քանի որ մեր մէն մի ներկայ պահու մեր անձը մօտաւոր ձևով մը իր անմիջական ապագայով ու հեռաւորապէս իր աւելի ուշ բերելիքով ինքզինք լիբը կ'զգայ ու զանոնք կ'օմնցալու կարող: Կրնանք ըսել հետեւաբար, այս երբեակ ներկայութիւնները թէև սահմանափակ՝ բայց որակայնօրէն ճշմարիտ Յաւերժ մը կը շնորհեն մեր անձին, որուն փորձովը արդէն՝ տրուած է մեզ ըմբռնել, բռն, Անհուն Յաւերժը ինքնին՝ անոր մէկ նախահաշակ հայեցողութեան հասնիլ: Այսպէս մեր ինքնութեան ու անոր ժամանակին գիտակցութեան մէջ պիտի կրնանք ըսել Arthur Rimbaudի հետ

Elle est retrouvée.
Quoi? L'éternité (*).

Խորին խորհուրդ՝ անշուշտ, բայց որուն իրականութիւնը տրուած է մեզ ապրիլ, կը բաւէ որ ճշմարտապէս անդրադառնանք իրեն:

* * *

Այսպէս կան ուրեմն «երկու ժամանակները»: Արդ սակայն. մեր անձի կեանքին, անոր ըլլալիքի բարիքին համար էական խնդիր է թէ անոնցմէ որով պիտի մտածենք, աւելին՝ պիտի ապրինք մեր գոյութիւնը:

Յայտնի է որ պէտք է «գործածենք» ժամացուցային ժամանակը, բայց մտածենք մեր կեանքը անով, ապրի՞նք դայն՝ անով:

Ապրիլ ժամացուցային ժամանակով «առարկայացնել» է մեր ինքնութիւնը, մեր անձը ինք իրմէ հիմնապէս դուրս հանել, անոր խորհուրդները, զգացումները, գործերը ամբողջով «առարկային» մէջ խառնած ու անոր նուիրած. ապրիլ՝ մէկ աչքը միշտ դաստակի ժամացոյցին, նետուած ֆիզիքական աշխարհին մէջ, լոկ անոր հաւատալով, ու մակերեսային ընկերայնութեան մը եղելութիւններուն ու ժամանցներուն անձնատուր, անոնց վազքին ինքզինք մատնած. երբ մանաւանդ այսօրուան մեքենացած քաղաքակրթութեամբ՝ մարդոց ապրումը «արագութեան նշանին տակ» մրցումի մէջ է մեքենաներուն վազքը հաշուող այդ ժամանակին թռանցնող վայրկեաններուն հետ:

Այսպիսի էապէս «առարկայացեալ», «աշխարհին մէջ» ապրում մը մեր ներքին ինքնութեան անոր յանձնումովը, անոր մէջ ծուէն ծուէն ցրուումովը, տեսնեք արդէն, իբր արդիւնք պիտի ունենայ այն՝ որ շուտով մեր գոյութիւնը անպաշտպան մատնուած պիտի զգանք այդ ապրումը իրենը ունեցող Առարկայական ժամանակի Օրէնքին ու սկսինք տառապիլ անոր անողոք խուսափման ցաւովը. պիտի տառապինք մեր օրերուն, մեր «հիմա»ներուն անդարձ փախուստը, պիտի տառապինք անոնց հետ ու անոնցմով՝ մանաւանդ մեր էութեան իսկ կարծես կտոր կտոր չքացումը: Ի՞նչ պիտի ըսէր այսօր՝ մեր կեանքի հե ի հե վազքին զիմաց, Ronsard՝ երբ դարբեր առաջ կը գրէր ա՛յնքան մեղամաղձութեամբ.

Le temps s'en va, le temps s'en va, Madame,
Las, le temps non, mais nous nous en allons...(*)

Ու պիտի տառապինք նաև՝ մեր կողմէ կրաւորապէս ընդունուող այդ ժամանակի «բերելիքին» անսուղութեանը հօգը, ու տակաւին այդ ժամանակով մեզ հասնող ապագային մէջ մեր մահուանը մերձեցումին սուղութեանը մղձաւանջը:

Բայց ահա. կը բաւէ որ «աշխարհը շահեալ» ետե՛ք՝ զգոյշ ըլլանք «չգործնելու անոր մէջ մեր անձը». վստահ մնանք մեր բնական հաւատքին մէջ մեր հօգուոյն ու անոր վերաբերած-

(*) Վերացնուած է.
Ի՞նչը. — Յաւերժութիւնը:

(*) Ժամանակը կ'երթայ, ժամանակը կ'երթայ, Տիկին,
Աւաղ, ո՛չ քէ ժամանակը, այլ մե՛նք կ'երթանք...

ներուն իրաւ ու գոյացական գոյութեանը՝ ու մէկէն պիտի վերագտնենք ասոնց իրաւութեանը չափով իրաւ՝ ասոնց բուն ժամանակը՝ նրա-
մը չտականը, վերագտնենք՝ էպպէս անով աղ-
բելու՝ իւրաքանչիւրիս հարադատ մեր ներքին
Տեղուութիւնը որուն «հիմանները» այս անգամ,
մշտահաստատ ողիւղէն գոյութիւնը կ'ըզացնեն
մեզ մեր անձին, որով ան վայրկեաններու մէջ
չի ցրուիր այլ ընդհակառակը, անոնցմով մեզի
եկածներուն ու անոնց մէջ մեր գործածներուն
մասերը զիմացկուն միութեան մը մէջ կը ձեւ-
որով ան չի թողուր իր «սրբերը» խռատաբիլ իրմէ,
այլ կը պահէ իր մէջ զանոնք՝ անոնցմէ հետզհետէ
գոյացող իր անցեալովը անհրաւ և ճոխանալու
համար, — ինչպէս ձիւնին մէջ թաւալուող ձիւնա-
գնդակ մը իր վրայ կը փաթթէ իր անցած տե-
ղերուն նոր նոր ձիւնները, անոնցմով հետզհետէ
մեծնալու ու գունտ գառնալու համար. որով մեր
ապագան մեզմէ՝ իսկ կը շինուի՝ անքակտելի
միութիւն մը պահել կարենալով մեր բովանդակ
անցեալին ու նոր նոր ներկաներուն հետ. որով
մեր կեանքը հետզհետէ անոյ մի-բովանդակ մը
կարենալ ընել տրուած կ'ըլլայ մեզի. իր ներքին
մի խմատին լրումին զիմոյ մեղեդիին նման կա-
րենալ ընել մեր կեանքը՝ այսինքն ապրուած-
ստեղծագործութիւն մը, տեսակ մը կիսմիջի ար-
ուեստի գործ։ Ու քանի մեր այդ հարադատ ժա-
մանակովը խորհինք, ներզդանք ու ապրինք մեր
օրերը՝ այնքան պիտի ազդեցնուի զանոնք մեզմէ
իրենց խռատաբիւնէն. ազատած պիտի ըլլանք
մենք զմեզ վայրկեաններու փոշիին մէջ մեր ան-
հետացումէն, անցեալին վիճին մէջ մեր անհա-
ցումէն. ազատուած պիտի զգանք մենք զմեզ
մեր «անցաւորութեան» ցաւէն, ապագային կապ-
ուած անստուգութեան անձկութեանէն, ու թերեւ
մինչև մեր մահուան իսկ գերագոյն մշտականչէն։
Ու բարեբախտաբար ներքին ժամանակով այդ
ապրումը մեր հոգեկան բնապրումն իսկ է, քանի
որ բնապրումն, ինքնարեքարար ու միամտորէն
այդ ժամանակին է արդէն որ մահաւանդ կը հա-
ւատանք, անով կը գործենք, բառին եթէ ոչ
արտաքին գէթ ներքին խոր առումովը. վասնզի
բնականօրէն կը հաւատանք մեր անձին իրաւ
գոյութեանը։

Պիտի ըսուի սակայն. արդեօք գիտակցաբար
ալ մեր ներքին ժամանակին տրուած այդ նա-
խընտրութիւնը, անպատեհութիւնը պիտի չու-
նենանք զմեզ մեր մէջ առանձնացնելու, զմեզ
մեր եսին տահմաններուն մէջ փակելով մարդոց
լնկերութեան տարանջատելու, քանի որ ընկե-
րային կեանքի ժամանակը ճիշդ ալ ժամացու-
ցային ժամանակն է։

Նախ ըսենք որ այդ նախընտրութիւնը չեն-
թաղեր, ինչպէս տեսնուեցաւ, բացարձակ մեր-
ժում մը Արտաքին ժամանակին որ, բնական ու
ընկերային արտախաբին եղելութիւններուն
տեղութեանը իրեն հասարակաց չափ, պիտի
անհրաժեշտաբար գործածուի մեր կողմէ. այդ
նախընտրութիւնը չենթաղեր մերժում երկու
ժամանակներու յարաբերակցութեան մը կարե-

լիութեանն ու անհրաժեշտութեանը իսկ, Պիտի
ապրինք էպպէս մեր ժամանակով, բայց մասնա-
կից՝ միւս կողմէ, Աշխարհի ժամանակին։

Աւելին կայ սակայն, ընկերային կեանքը, իր
կարգին, ինք իրեն համար կը շինէ, բացի իր ա-
ռօրեային ծառայող այդ ժամացուցային ժամա-
նակէն՝ իր հաւաքական ողիւղան լինելութեան
իրմէ ըմբռնումին իսկ իբր պայման՝ այս անգամ
իրեն յատուկ Արտաքին ժամանակ մը, հա-
ւաքական-նրերը ժամանակ մը որուն անունն է
Պատմութիւն։

Արդարեւ՝ անմիջապէս որ ժողովուրդ մը Ազգ
կը դառնայ, այսինքն իր գոյութիւնն ու լինե-
լութիւնը բարձրացնելով ողիւղան մակարդակի՝
Հաւատական Անճնադրութիւն կը դառնայ, հա-
ւաքական Հոգի մը՝ իրենանի բառով, կը փութայ
արդէն իր Պատմութիւնը կազմելու։ Արդ, ազգի
մը պատմութիւնը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ այդ
ազգին արտաքինապէս անցնող ու ջնջող կեան-
քին աղատագրումը Արտաքին ժամանակին ջըն-
ջող վաղքէն՝ հաւաքական ներքին թանձրական
Տեղութեան մը մէջ անոր հաստատումովը։

Երբ ազգ մը որքան իր ներկային՝ այնքան
ալ իր պատմութեան՝ բովանդակովը կը մտածէ
ու կը զգայ ինչպիսիք, իր անցեալը իր ներկային
մէջ ներկայ ընելով աշխպէս, իրեն այդ ներկան
դարեւ կեանքովը ներթափանցող լիութիւն,
լուսաւորող հմանչում, ու իբր գէղի իր ազգ-
պան իր ճիշդ ներշնչող զօրութիւն՝ կրնանք ըսել
թէ գոյացուցած է իր հաւաքական անճնա-
դրեանը համար էական՝ դարերու Տեղութեանը
կեանքի մը ժամանակը որ իր գոյութեան շարու-
նակմանն ալ էն թանկագին երաշխիքը կը կազմէ
իրեն համար։

Պատմութիւնն իսկ սակայն անհրաւ երկու
կերպ կայ. երբ զայն խորհինք Արտաքին ժամա-
նակի յղացելով՝ այսինքն իբր նիւթական եղե-
լութիւններու գումար՝ խորապէս զայն պիտի
գտնենք տրամեցուցիչ. անոր մեզի ներկայացու-
ցած ամէն նիւթապէս ջնջուած բաներուն ան-
զրազառնալով պիտի ըսենք՝ «Աւա՛ղ փառացս
անցաւորն»։ պիտի խորհինք՝ ուրեմն

Tout casse, tout passe, tout lasse...

«ամէն ինչ կը քայքայի, կ'անցնի, կը պար-
տասի»։ — Բայց երբ զայն մտածենք ու խոր-
զգանք իրեն հաւաքական թանձրական Արեւելու-
րեան մը ողիւղան իրականութիւնը մեզ տուող՝
այսինքն բո՛ւն Պատմութիւն, պիտի ունենանք
զայն այս անգամ ընդհակառակը իրեն մեր ազ-
գային կեանքը ներշնչող հերոսական ոյժի ու
մշտահոս աղբիւր։ Վասն զի այդպէս՝ նորէն ու
նորէն այդ «անցած փառքերը» պիտի «արթն-
նան» նոր փառքեր կանչելու ի խնդիր։

Սիրեցեմք Բեզ Գալի դրօշակի մը պէս...

Կ'ըսէ բանաստեղծը՝ Հայաստանին. արդ, երբ ան-
զրազառնանք այս անգամ մեր Հայրենիքի Պատ-
մութեան իբր կենդանի dynamisme-ն մը, դարերու
Տեղութիւն մը գոյացնող հերոսական ու սրբա-

կան ու անհուն՝ իբր Համաճառագ մը զայն պիտի սիրեմք . . . որ իրմէ անբաժան պիտի ունենայ իբր յաւերժութեան չունելի մը ներկայութիւնը . որուն հմայքին տակ անա որ պիտի տարուինք մեր անձնական Տեղութեան Մեղեգին ընդեւ լուզելու այդ մեծ Համանուագին :

Բա՛ր որ քնականորէն արդէն , ու հոգեկան ինքնարեւութեամբ՝ մեր անձին կեանքը իր սեպհական ներքին ժամանակովը կ'ըզանք ու կ'ապրինք , բայց պէտք է գիտնալ որ այդ ժամանակին էութեանն ու արժէքին մեր գիտակից անդրադարձով միայն կարող կրնայ ընել զմեզ իրմէն մեղ գալիք բովանդակ բարիքին իրագործման : Արդարեւ այդպիսի խորացնող գիտակցութիւն մը միայն կարող պիտի դարձնէ զմեզ՝ մեր անձը իր բովանդակ Տեղութեանը մէջ մեր Եսին ներկայ ընելու , այս անգամ միակ և գերազոյն ներկայի մը մէջ հաւաքելով իր Անցեալին , ներկային և Ապագային երբեակ ներկաները : Երբ մեր այդ գերազոյն ներկային կարկինի ծայրերը կը բանանք այնքան որ այդ կարկինի ընդգրկէ լուսաւոր ու Զեղ հոգեկան ակտի մը մէջ մեր լինող գոյութեանը բովանդակը , ա՛յն ատեն գերազանցապէս կ'ունենանք ուրախութիւնը « ժամանակայնութեանը չարիքէն » միանգամ ընդ միշտ մեր էութեանը զերծման . անոր իր սեպհական յաւերժին մէջ հաստատմանը հրճուանքը ուր կը չքանայ նոյն իսկ մեր մահուան մզձաւանջը :

Որովհետեւ Յաւերժը պէտք է փնտռել ոչ զէպի անցեալը ետ երթալով՝ իբր թէ ըլլար ան մահաւանդ ժամանակներու սկիզբ . ոչ ալ զէպի ապագան յոյս-անձկութեամբ զայն սպասելով , իբր թէ ըլլար ան մահաւանդ ժամանակներու վախճան . այլ զայն պէտք է գտնել ներկային իսկ մէջ , այդ ներկան դարձնելով ժամանակի բովանդակին ներկան : Վասնզի Յաւերժը ներկային իսկութիւնն է ինքնին :

Ու Ամանորը իրաւ Տօն կ'ըլլայ երբ զայն կ'ընենք տարւոյն գերազոյն այն Օրը՝ ուր կը վերանորոգենք՝ զմեզ մեր յաւերժին մէջ ներհաստատող մեր էութեան խորագոյն այդ ակտը . մեր անձին բուն աղատութիւնը ու քաջութիւնը ու Զեղ գոյացնող այդ ակտը . ուր մեր Հոգին հանգիստաւորապէս կը բանանք մեր կեանքի Մեղեգիին բովանդակութիւնը իր մէջ խտացնող իմաստին , այս Մեղեգին ալ խառնելու , լայնաթափ Համանուագներուն Ազգութեան ու Մարդկութեան կեանքի՝ մեր ու ասոնց կեանքը , մեր ու ասոնց յաւերժը մեր ինքնութեան մէջէն մասնակից ընելու՝ ներկայ ընելու՝ մինչև սեմը հանելու Աստուածային Ոգոյն Համապարփակ ու Անհուն Յաւերժին :

Երուսաղէմ

Շ. Ռ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

ՊԱՂԵՍՏԻՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՏԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Եար. Սրտ 1942, էջ 186/8)

4. — ԴԱՆԹԻ ԴԱՂԱԿԸ

Սրտն՝ Դաւթի քաղաքն էր : Տեսնենք թէ , Դաւթի քաղաքը Արեւելեան թէ Արեւմտեան բլուրին վրայ շինուած էր : Ասոր լուծումը Գեհնի դիրքէն կախում ունի : « Գեհն »-ը ռ'ը կը գտնուէր : « Գեհն »-ը այն աղբիւրն էր որ այժմ կը կոչուի « Ում Տարաճ » Ս . Կոյսի աղբիւրը : « Գեհն » (Կիհն) բառը իր ստուգարանութեամբ առատաբոլս աղբիւր կը նշանակէ (Հնիս . 2. է . ԺԴ . 5) : Արդարեւ , Ս . Դիրքը այս աղբիւրին համար յատուկ անուն մը չի տար , բայց « Գեհն » բառը բաւական յաւանշական է , հոն ջուերբու մասին կը խօսուի , որ աւազանի մը մէջ կը հաւաքուէին « ինքն եղեկիտս եխից զեւս ջրոյն Գեհնի զվերին , և ուղղեաց զնա խոնարհագոյն յարեմուտս կողմն քաղաքին Դաւթի , եւ յաջողեցաւ եղեկիտս յամենայն գործս իւր » (Բ . Մնաց . ԼԲ . 30) :

Յաւանկի ըսելու թէ , Ս . Դիրքին մէջ յիշատակուած « Գեհն »-ը աղբիւր մը չէր , վասնզի հոն աղբիւր բառը գոյութիւն չունի , անարժէք փաստարկութիւն մըն է : « Գեհն »-ի աղբիւրը ցած տեղ մը կը գտնուէր , հոն կ'իջնէին և հոնկէ կ'ելլէին (Գ . Թագ . Ս . 33, 38, 45) : Աղբիւրին տեղը ճշդուած էր , Գեհնի ձորին (Բ . Մնաց . ԼԳ . 14) , այսինքն՝ Կեղրոնի ձորին մէջ : Վասնզի Նախալ (Nahal) անունը երուսաղէմի համեմատութեամբ միշտ Արեւելեան հեղեղատը կը նշանակէր , հակադրութեամբ մը Արեւմուտք և Հարաւ գտնուող ձորին , որ միշտ « Կե » (Gê) յորջորջուած է :

Թագաւորաց պատմութեան մէջ , երկու դրուագներ « Գեհն »-ը հռչակաւոր և յիշատակելի ըրած են : Երկուքն ալ կը համաձայնին այն դիրքին հետ , զոր մենք « Գեհն »-ին կուտանք : Դաւիթ թագաւորի կենդանութեան , Ադոնիսար թագաւոր պսակելու ատեն , իր կուսակիցները զայն Ռօգէլ (Rogel) աղբիւրը առաջնորդեցին , որու մասին Յովսեփոս կ'ըսէ թէ , թագաւորի պար-